

**Олена Петрівна Снежик та Юлія Олексіївна Бондар**

**Olena Sniezhyk - Iuliia Bondar**

**ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА УПОРЯДКУВАННЯ МЕДИЧНОЇ  
ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ  
МОВ)**

**LES PROBLÈMES DE TRADUCTION ET D'ORGANISATION DE LA  
TERMINOLOGIE MÉDICALE (SUR LE MATÉRIEL DU FRANÇAIS ET DE  
L'UKRAINIEN)**

Ця стаття – результат спільної праці авторів. Снежик Олена Петрівна написала першу частину, Бондар Юлія Олексіївна – другу.

**I. Фахова мова медицини: термінологічні проблеми перекладу. Труднощі медичної термінографії**

Дослідження фахових мов (інакше: «спеціальні мови», «технолекти») має об'єктом особливості мови певної галузі науки. При цьому фахова мова до певної міри протиставляється загальноживаній мові, хоча словниковий запас першої бере початок саме із другої. Але якраз проблеми, пов'язані зі специфічною лексикою фахових мов, породили необхідність виділення окремої

науки – термінознавства. В той час, як наука про фахові мови має на меті дослідження власне мови певної сфери науки і техніки, предметом дослідження термінознавства є не мова як така, а саме термін як єдність поняття і назви. Таким чином, термінознавство включає і понятійну сферу певної фахової галузі.

Як відомо, на перших порах дослідження фахових мов стосувалося виключно професійної лексики. Лише недавно воно виокремилося у власну гілку лінгвістики, хоча залишається дуже тісно пов'язаним із термінознавством. Фаховою мовою можна називати сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. До цієї дефініції варто додати ще й той факт, що функціонування даної мови забезпечується винятково чітко встановленою термінологією [1].

Будучи як у французькій, так і українській літературній мові однією із спеціальних гілок, що належать до так званих функціональних мов, або функціональних стилей, які обслуговують сфери науки, техніки, виробництва, підмова медицини відрізняється від інших професійних підмов насамперед своїм планом змісту. Вона зумовлена й об'єктом діяльності медичних працівників, тобто всім тим, що складає величезне комплексне поняття – ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я. Через план змісту специфіка професійної підмови медицини опосередковано відбивається в її плані вираження – у виборі всіх мовних засобів з усієї їх наявності у мові.

Велику роль у професійній практиці відіграють перекладні словники – дво- і багатомовні. Значення їх невпинно зростає навіть з огляду на економічні вигоди. Найпоширенішим двомовним словником є двомовний (прямий і зворотний), який забезпечує переклад спеціальної літератури. Актуальним, на нашу думку, є, зокрема, створення двомовного медичного українсько-французького та французько-українського словників, які містили б не тільки спеціальну термінологію з медицини, а й надавали б суттєвий фрагмент найживанішої й практично актуальної частини мовних засобів, необхідних професійному медичному усному розмовному мовленню французькою та українською мовами. За своїми змістовними характеристиками словникова частина має відноситися до типу галузевих (фахових) словників, й разом з тим, не повинна бути повною мірою термінологічною, оскільки поряд з термінами має містити, згідно з обраною цільовою мовленнєвою настановою всього видання, професійно орієнтовані слова й різного роду словосполучення, що не є термінами в точному сенсі цього слова.

Адресатом такого словника, насамперед, є український лікар, який поставив перед собою завдання підготуватися до спілкування у франкомовному середовищі за кордоном.

Як справедливо зазначає професор М.Н. Чернявський у вступі до подібного російсько-англійського медичного словника-розмовника, ефективність професійної мовленнєвої комунікації залежить від володіння, щонайменше,

трьома базовими компонентами:

- 1) термінологічним фондом відповідної спеціальності й усією іншою професійно-орієнтованою лексикою, що відноситься до неї;
- 2) професійно-орієнтованими мовними та мовленнєвими структурами різного роду (від словосполук, фразеологічних одиниць до висловлень), що виключають сленг (професійний жаргон) та професійне просторіччя;
- 3) функціонально-стильовими й жанровими варіантами професійного мовлення у зв'язку з ролями комунікантів, обставинами й ситуацією [2].

Поставивши за мету укладання двомовного медичного французько-українського та українсько-французького словників-розмовників, перед нами виникла низка труднощів, які постають зазвичай перед укладачами двомовних медичних термінологічних словників.

Головним питанням при створенні подібного словника є питання про наявну в ньому лексику. Адже масив сучасної медичної термінології величезний. Кількісна й якісна специфічність наповнення мовними засобами текстів у представників різних медичних спеціальностей обома мовами досить велика. У сфері реального функціонування в кожній із мов світу обертається декілька сотен тисяч термінів. Установити повне словесне багатство медицини не представляється можливим, оскільки вкрай важко з достатньою чіткістю визначити межі її галузей, розділів, підрозділів, не кажучи вже про «стикові», такі, що межують з медициною області знань. Як констатують сучасні

дослідники, особливо великим є зростання назв для нових методів інструментального обслідування хворих, способів діагностики й лікування, варіантів оперативного втручання, хірургічних операцій. Щороку арсенал медичної лексики поповнюється сотнями нових найменувань. При цьому використовуються різні мовні джерела, в тому числі й активно медична література французькою мовою. Тому в сфері фіксації, тобто в словниках й довідниках, не вдається передати в повній мірі словесне багатство медицини. Однак те, що маємо в сучасних медичних словниках, вражає досить солідними цифрами навіть у порівнянні зі словниками літературної мови. Так, наприклад, медичний словник, виданий під керівництвом Жака Квевовільї, містить 35 000 термінів французькою мовою з їх тлумаченням та перекладом англійською та систематичним атласом [3]. Словник під редакцією А.Л. Клервіля "Dictionnaire Polyglotte des termes médicaux" наліковує 65 000 одиниць [4]. Щорічні видання Larousse включають загальну медичну термінологію з її тлумаченням. Так, видання 2009 р. нараховує 6400 словникових статей [5].

Англомовні лінгвістичні дослідження відзначаються щорічною появою не одного словника медичних термінів. Так, у 2006 році колективом авторів у видавництві Merriam Webster було видано медичний словник на 35 000 термінів [6]. 2007 рік відзначився появою шостого видання найавторитетнішого медичного словника англійською мовою Стедмана, який включає 54 000 термінів [7]. У 2008 різні видавництва запропонували 3 нових перевидання

популярних словників з медичної термінології: третє видання Webster's New World Medical Dictionary (8 500 одиниць) [8], восьме видання Mosby's Medical Dictionary (51 000 лексичних одиниць) [9], п'яту версію електронної медичної енциклопедії (від Mobile Reference), що містить 150 000 словникових статей. На початку 2009 року з'явилося двадцять перше видання енциклопедичного медичного словника, що містить більш ніж 60 000 дефініцій [10].

У співавторстві проф. М.В. Триус (Москва) та проф. Г.А. Іхок (Париж) під редакцією О.І. Бронштейна створили електронний “Французско-русский и Русско-французский медицинский и биологический словарь Polyglossum”, що налічує близько 84 000 термінів [11]. У 2000 році видавництво “Руссо” представило “Французско-русский медицинский словарь” під редакцією Е.І.Борзяка, що містить приблизно 56 000 термінів [12]. Серед вузькопрофільних медичних словників особливе місце посідає спеціалізований “Французско-русский медицинский словарь для стоматологов”, що включає лексичні одиниці з усіх розділів стоматології (терапевтичної, хірургічної, ортопедичної та ін.) [13].

На матеріалі української мови медична термінологія досліджувалася С.Нечаєм й увійшла до його “Російсько-Українського Медичного Словника з Іншомовними Назвами (15 000 одиниць)[14], Н.В. Місник та Г.О. Золотухін уклали “Українсько-англо-російський медичний словник-розмовник” [15] та Російсько-українсько-англійський базовий словник студента-медика [16]. За

останні роки на Україні видано також “Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник” [17] та медичну енциклопедію П.Р. Червяка [18].

Представники української лексикографічної школи укладають словники, шукаючи розумний компроміс між надмірною космополітизацією, характерною для російських однокомпонентних термінів, та надмірним пуризмом французької мови.

Серед головних засад побудови українських однокомпонентних та багатоконпонентних медичних термінів найважливіша полягає в необхідності позбутися «полону» російського посередництва, аби механічно не повторювати помилок, характерних для російських термінів. Це викликає необхідність урахування етимології іншомовних слів, що уможливить уникнути побудови зовнішньої форми іншомовних терміноелементів через посередництво третіх мов, головним чином англійської чи російської. Відновлення слова в його первинній формі дозволить зберегти семантичний ряд однокорневих терміноелементів, уникаючи, таким чином, етимологічної паремії, та не допустити створення греко-латинських коренів шляхом їхнього перелицювання на англійський чи французький лад.

Знання фахівцями етимології іншомовних терміноелементів дозволить краще зрозуміти їхню мотивацію та уникнути, таким чином, їх неправильного вживання.

Зараз власне українські принципи стандартизації ще остаточно не розроблені,

тому ми вважаємо, що укладання подібних словників сприятиме цьому процесові. Подібні завдання ставлять, зокрема, наші медичні французько-український та українсько-французький словники-розмовники.

Підсумовуючи зазначимо, що, мабуть, жоден галузевий словник не відрізняється таким багатством об'єктів та понять професійної діяльності, як медицина.

З огляду на семантику проаналізованих термінів та їхнє функціональне призначення виділено такі тематичні групи слів: організм людини: системи й органи, анатомія; лікувальний заклад; загальне обстеження хворого; лабораторні дослідження; рентгенологічне дослідження; знеболювання, реанімація; кровотеча; переливання крові, гемотрансфузія; основний хірургічний інструментарій і обладнання операційного блока; операція; лікування хворого, загальний догляд за хворим; травматологія; онкологія; захворювання грудної клітки і органів грудної порожнини; захворювання органів черевної порожнини; шкірні та венеричні хвороби; хвороби вуха, горла, носа; очні хвороби; урологія; акушерство; гінекологія; нервові хвороби; психіатрія; інфекційні хвороби; стоматологія тощо.

Більшість з вищеназваних об'єктів номінації, хоча й у мінімізованому обсязі, знайшли відображення у нашому словнику, в його тематичних рубриках та підрубриках.

Якщо розглядати всю величезну масу медичних термінів як макросистему, то



в ній можна виділити окремі мікротерміносистеми, що обслуговують вузькі медичні спеціальності й галузі знань. Їхні лексикони також розрослися до досить значних розмірів. Так, наприклад, анатомічна й гістологічна номенклатура, більш докладному перекладацькому аналізу якої присвячений другий розділ нашої статті, нараховує разом близько 10 000 найменувань.

## **II. Особливості утворення та перекладу французьких медичних термінів українською**

Основними рисами терміна є стислість та однозначність. Проте однозначність не завжди проявляється у термінах, якщо вони використовуються в різних галузях науки чи техніки. Це зумовлено тим, що спеціалісти галузі сприймають і застосовують їх з урахуванням своєї спеціалізації. Таким чином, один термін може мати кілька значень, що йде всупереч основному визначенню терміна.

Для перекладу термінів є різні способи, наприклад, транскодування, калькування, смисловий розвиток, описовий переклад. Проте потрібно зазначити, що не всі засоби підходять для перекладу медичних термінів, наприклад, антонімічний переклад. Також для перекладу використовуються різні перекладацькі лексичні трансформації, такі як конкретизація та генералізація значення слова, додавання чи вилучення слова при перекладі

тощо.

Щоб переклад терміна за змістом вийшов аналогічним оригіналу, перекладач повинен зважати на його словотвірну і морфологічну структуру та семантичні відмінності від загальнонародних слів.

Отже, медичні терміни мають свої морфологічні та лексичні особливості творення, в залежності від яких існують різні засоби їх перекладу. Терміни виділяють прості, афіксальні, складні та терміни-словосполучення. Проте не завжди в перекладі можлива реалізація певної конструкції слова чи словосполучення, тому що основною метою перекладача є передати адекватний зміст терміна.

До морфологічних особливостей термінотворення відноситься суфіксація та префіксація. Французькі медичні терміни, утворені афіксальним способом, включають до свого складу здебільшого префікси грецького та латинського походження. Ці префікси мають семантичне навантаження, тому частково визначають зміст терміну. При перекладі українською найчастіше використовується калькування: *micro-*, *macro-*, *homéo-*, *dys-*, *a-*, але там, де воно може бути незрозуміле чи неоднозначне, використовується українська морфема, ціле слово або пояснення: *trans-* – *пере-*, *intra-* – *внутрішньо*, *sub* — *під*, *a-* – *з-*; *anesthétique* – *знеболювальне*, *métatarse* – *плесно*, *glande submandibulaire* — *піднижньощелепова залоза*, *muscle sub-épineux* — *підостюковий м'яз*.

Іншим морфологічним засобом творення термінів є аббревіація. Вона слугує

для реалізації стислості термінологічного позначення. Аббревіація медичних термінів утворюється складанням перших літер складноскорочуваних слів. При перекладі медичних термінологічних скорочень, використовується як транскрибування французького (англійського) акроніму: *IGF (insulin-like growth factors)*, *ІФР (інсуліноподібний фактор росту)*, так і переклад українською мовою та утворення скорочення вже від українського позначення: *ADN (acide désoxyribonucléique)*, *ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота)*, *ALS (amyotrophic lateral sclerosis)*, *БАС (боковий аміотрофічний склероз)*. Зустрічається багато скорочень французькою, які не мають українських відповідників, і перекласти їх можна тільки розписуючи слова повністю. Потрібно пам'ятати, що багато французьких скорочень кальковано з англійської мови.

Медичні терміни як французькою, так і українською мовою можуть бути простими чи складними. Для французької мови це здебільшого залежить від форми відповідника латинською, тому що перекладацькими відповідниками найчастіше слугує калька терміна з латини: *lat. pharynx — pharynx*, *lat. pelvis renalis — fr. pelvis rénale*. Іноді французька мова вирізняє кілька термінів для означення одного й того ж органа чи його частини. Вони утворюються за рахунок перекладу латинських термінів (кальки з латинських термінів) чи просто мають сучасну назву, яка розширює синонімічний ряд терміна: *lat. palatum molle*, *fr. voile du palais, palais mou*. Українські назви органів не завжди передають латинські назви, але калька при творенні термінів спостерігається

досить часто: *trompe de fallope* — *фаллорієви труби*. Проте найрозповсюдженішим способом творення та перекладу термінів в українській мові є дослівний переклад простого терміна: lat. *pharynx* — *pharynx* — *глотка*, та кожного з елементів складного терміна: lat. *spina iliaca posterior inferior* — *épine iliaque postéro-inférieure* — *нижня задня клубова вісь*.

У медичній термінології назви органів чи їх частин походять від місця їх розташування, наприклад, *colonnes rénales* — *нирковий стовб*, чи відповідно до їх форми: *fosse naviculaire* — *човнувата ямка сечівника*, *calices majeurs* — *велика ниркова миска*, *os cunéiformes* — *клинуваті (клиноподібні) кістки*, *os naviculaire* — *човноподібна / ладь'єподібна / навікулярна кістка*.

Ми виділяємо деякі французькі терміни, які відрізняються не тільки за формою та структурою від своїх українських відповідників, а й за змістом. Це зумовлено тим, що назви органів чи їх частин найчастіше формуються на основі їх функції, якості чи подібності до предметів чи за формою. Так, французькою мовою назва органа може походити від його форми, а українською — від функції чи розташування: *fosse du sac lacrymal* — *ямка сльозової залози* — французький термін дослівно перекладається як *fosse* — *ямка*, *sac* — *сумка*, *мішок*, *клунок*, *lacrymal* — *сльозова*, отже маємо *ямка сльозової сумки*, *сльозового мішку* (*сльозова залоза мішкуватої форми*); таким чином, французький термін передає форму залози, а український — функцію. У такому випадку навіть дослівний переклад кожного з компонентів терміна ніяк не

вказує на його український відповідник. Знайти для таких лексичних одиниць еквіваленти було можливим лише за допомогою медичних атласів та консультацій фахівців: *promontoire sacral* – *основа крижі*, (дослівно *promontoire sacral* – *крижовий мис*; в цьому випадку українське значення ширше, ніж французьке, бо не відображає повного значення, як французьке: *наклон основи крижового хребця під невеликим кутом, в результаті чого утворюється виступ вперед* — *мис*; *muscle long supinateur*, дослівно – *довгий супінатор*, *м'яз вивертач*.

З огляду на порівняно недовгий термін функціонування медичної української термінології в Україні, перекладацькі відповідники для деяких термінів ще не є сталими і мають дуже довгий (як для терміна) синонімічний ряд, утворені за допомогою морфем української мови: *muscle releveur de la lèvre sup.* — *м'яз, що піднімає верхню губу / підіймаючий верхню губу/ піднімаючий верхню губу*; *musculus vastus medialis* лат. — *muscle vaste médial* — *медіальний / серединний / середній широкий м'яз стегна*: *медіальний* — калька з латинського терміна, а його перекладними елементами є *середній* та *серединний* — синоніми, що відрізняються суфіксами, але мають однаковий корінь.

У вищерозглянутих матеріалах ми подаємо анатомічні терміни. Проте, як вже було зазначено вище, медицина цим не окреслюється. Можливим є також знайти та впорядкувати перекладацькі відповідники для інших медичних ланок.

Отже, медицина – дуже широка, терміномістка та різностороння галузь, як

для медичних праць та досліджень, так і для лінгвістичних, зокрема в розділах лексикології та лексикографії. Перелік ланок медичного дискурсу майже невичерпний, в межах цього дослідження неможливо охопити медичну термінологію різних спеціалізацій. Проте, який би розділ медицини не досліджувався укладачами медичних словників у подальшому, лінгвісти повинні співпрацювати із лікарями-спеціалістами для встановлення найменших специфічних деталей та нюансів об'єкту вивчення.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Петров В.И., Чупятова В.С., Корн С.И. Русско-английский словарь-разговорник – М.: "Русский язык", 1987. – 596 с.
3. Dictionnaire médical / Sous la coordination de Jacques Quevauvilliers. – 6<sup>ème</sup> édition. – P.: Enselvier Masson, 2009. – 1533 p.
4. Dictionnaire Polyglotte des termes médicaux / Dr. Clairville A.L. – P.: S.I.P.U.C.O., 1950. – 1151 p.
5. Larousse Médical – P.: Larousse-Bordas, 2009. – 1219 p.
6. Merriam-Webster's Medical Dictionary – Hoboken, New Jersey: Wiley publishing Inc., 2006. – 833 p.
7. Stedman's Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing, Illustrated – Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2007. – 2432 p.
8. Webster's New World Medical Dictionary, Fully Revised and Updated – Hoboken, New Jersey: Wiley publishing Inc., 2008. – 480 p.
9. Mosby's Medical Dictionary – St. Louis: Mo, 2008. – 2056 p.
10. Taber's Encyclopedic Medical Dictionary – Philadelphia, Pa.: F.A. Davis Co., 21 Indexed edition, 2009. – 2928 p.
11. Французско-русский и Русско-французский медицинский и

биологический словарь Polyglossum / Под общей редакцией О.И. Бронштейна  
М.: ЭТС, 2006.

12. Борзяк Э.И., Дашьян Г.Г., Дедеян С.А. Французско-русский медицинский словарь — М.: "РУССО", 2000. — 672 с.

13. Сигалова Е.М., Давидюк З.Я. Французско-русский медицинский словарь для стоматологов — М.: Медицинское информационное агентство, 2004. — 496 с.

14. Нечай С.В. Російсько-український медичний словник з іншомовними назвами – К.: Фонд Третє тисячоліття, 2000. – 432 с.

15. Українсько-англо-російський медичний словник-розмовник / Золотухін Г.О., Місник Н.В. – К.: Україна, 2001. – I-VII. – 213 с.

16. Російсько-українсько-англійський базовий словник студента-медика / Г.О.Золотухін, Н.П.Литвиненко, Н.В.Місник та ін. – К.: Здоров'я, 2001. – 264с.

17. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник: У 2 т. – Львів, 1995. – 497с.

18. Червяк П.Р. Медична енциклопедія. – К.: Просвіта, 2001. – 1024с.